

Csirkegyár-városok

AZ URBANUS ÉLETFORMA TORZULASAI

A kitűnő angol szatíra hagyományain nevelkedett szerző szórakoztató esszéjében bizarr gondolatokkal érzékelteti a fékevesztett angliai városiasodás veszedelmes, elembertelenítő távlatait. Meglátásai karikírozzák ugyan a valóságot, de nem irreálisak. Véleménye figyelemre méltó akkor is, ha a kor egyik fontos problémáját érintve nem unalmasan szociologizál, hanem szabadon társít gondolatokat, gondolatokat ébresztvén. Az alábbi rész Londonban, ez évben megjelent The Broiler-house Society című könyvének egy fejezete.

Farkas László fordításában.

Odalent a majorban, ahol egykor tyúkok kapirgáltak és kotkodácsoltak, immár alacsony, hosszú, ablaktalan épületek sokasága látható; tetőik egyhangúságát csupán a szabályos távközökben elhelyezett szellőztető nyílások törik meg, s a töltőgaratok, amelyek a fészerek végén ágaskodnak. Távolról olyan az egész, mint egy titkos fegyvereket gyártó üzem. Mintha a még nagyobb biztonság kedvéért szántóföldnek álcázták volna. Pedig az egész tulajdonképpen csak egy csirkegyár.

Minden épületben több ezer csirke, összezsúfoltan, szárny szárnyat ér; alig-alig láthatók a tompított vörös fényben. Az etetők mellett tolonganak, s a homályban szabályos távolságokra elhelyezett itatók hosszában. Elektromos fűtés a padló alatt. Az élelem- és vizellátást önműködő szerkezet szabályozza. Ventilátor szívja ki a bűzt, szabályosan permetez a fertőtlenítő, időnként fűrészpport szórnak az ürülékre, majd automatikusan eltakarítják. A csirkék egynapos korukban, egyenesen a keltetőgépből kerülnek ide, s itt, a csirkegyárban élnek le egész életüket, a pontosan kiszámított hatvan napot, akkor aztán végük van, de addig soha nem érzik a nap melegét, soha nem borzolja tollukat szellő, soha nem áznak esőben, soha nem kaparnak magot jó fekete földből. Vegyszerekkel agyonetetve, melankolikusan, lefokozva léteznek, amíg elérik a másfél kilós súlyt. Akkor aztán rákerülnek a futószalagra, s rémülten lógnak lefelé, míg a gép elnyisszantja nyakukat.

Ez a csirkegyár világa. A világ, amelyben az egy-egy rekeszben hármával tengődő tojók naponta elfogyasztják computer megsabta, vegyi összetétel szerint kiegyensúlyozott fejadagjukat, futószalagra tojják tojásukat, hasonlóképpen defekálnak, amíg aztán, pontosan egy év elteltével, levágásra kerülnek. Hasonló világban a borjúk teljes rövid életüket rácson állva, alacsony istállóban töltik el, zsúfolt ólakban rőfögnek a sertések. S a csirkék csőréből lecsípnek, hogy ne tehessenek kárt egymásban.

Társadalmunkban manapság a csirkegyár-folyamathoz hasonló tendencia érvényesül. Miközben a jószágokat gyári termékévé változtatjuk, mi magunk is csirkegyár-lakókká változunk. Persze még sok van addig, amíg a folyamat kiteljesedik

De hatnak azok az erők, amelyek az emberre való alkalmazás felé fordítják a nagyüzemi állattartás brutális logikáját.

A modern ipari társadalmak mindinkább arra irányulnak, hogy az emberi lények számára is telep- és csirkegyár-társulásokat alkossanak; hatalmas lakótelepekbe és épülettömbökbe terelik az embereket a veszélyes és gazdaságilag immár nem kifizetődő szabad mozgási területekről. A legjobb úton vagyunk afelé, hogy előállított, tudományosan kigondolt, nemzett, táplált, gépek nevelte, televízió kondicionálta emberek nemzetévé váljunk, akik emberekre méretezett fészek-rekeszekben éljük le ránk szabott arasznyi létünket, mielőtt a villamos kohóba, krematóriumba jutunk.

Az ipari forradalom egyik következményeként az emberek nagy településekbe zsúfolódtak. Azelőtt inkább csak vásárok idején és ünnepek alkalmával, no meg a hadseregekben tömörültek. Am az ipari forradalom létrehozta a gyárakat, a nagyüzemeket; ezek megkövetelték, hogy sok ember dolgozzék egy fedél alatt. Az iparosodás nemcsak a nemzetgazdaság jellegét módosította, hanem gyökeresen megváltoztatta a társadalmi élet szerkezetét is. Nagy vállalkozásokba tömörülten, a férfiak és a nők felfedezték az együttműködés, közös szórakozás és egymás elleni harc kedvteléseit.

Persze, időközben szaporodott is az emberiség. A tizenkilencedik század Britanniájában megháromszorozódott a népesség, száma 12 millióról 38 millióra emelkedett. Az összeseregglés korszaka volt ez, a kézművességből a gyárakba, a falvakból a városokba áramlásé.

Manapság a tömörülés előrehaladása már túljutott a tetőfokon, s a társadalom új kihívásnak van kitéve. Már városokban egybegyűlt népesség vagyunk, már a városlakók alkotják az össznépség nagyobb hányadát. E folyamatban két változás tapasztalható. Az egyik lényege az, hogy megpróbáljuk visszafordítani a mind nagyobb és egyre nehezebben igazgatható városok felé áramlás tendenciáját. Megkíséreljük szétszórni a városi lakosságot kisebb, tágasabb térségekben elhelyezett városokba, olyan kisebb helységekre, amelyek önálló körzeteket alkotnak. Látnoki tehetségű építészek és városrendezők olyan idők közeledtét jövendölik, amikor a városokat át lehet telepíteni szép vidékekre, ahol nincs ipar.

Többen olyanszerű önszabályozó szennycsatorna-rendszerek létrehozásától remélik a megváltást, amilyeneket eredetileg a kozmikus utazások céljaira terveztek. Ezek lehetővé tennék a városok gyors felépítését, anélkül, hogy előzőleg bonyolult és költséges csatorna-hálózatokat kellene kiépíteni. Sokan arra számítanak, hogy e városok hosszanti terjeszkedése sok mérföldre nyúlhat, mások viszont monorailvasutakkal az egy központhoz kapcsolódó bolygó-városokban keresik a megoldást. A legtöbb vízió közös jegye: a szóródás. Nem valószínű, hogy bárki a jövőben is zsúfolt és adminisztrálhatatlan városaink további növelésében keresse a megoldást.

A másik, még ennél is jelentősebb változás: az otthonülés mind nagyobb jelentősége, s az, hogy a szolgáltatások otthon igénybe vehetők. Lényegében ez az üzemi gazdálkodás alapja is, és gyorsan tényezőjévé válik a túlszúfolt Angliában az elfogadható életfeltételek megteremtésére irányuló minden koncepciónak. Ez nem azt jelenti, hogy senkinek soha nem kell kimozdulnia otthonából, hogy soha nem kell utaznia vagy nem kell másokkal végignéznie egy meccset a zsúfolt lelátókról. A csirkegyár ajtaja ez esetben nem lesz kívülről bereteszelve. A csirkegyártól eltérően mi fenntartjuk magunknak a ki- és belépés jogát, eltekintve bizonyos, esetenként szükségessé váló közigazgatási megszorításoktól. Am a Nagy-Britannia elnevezésű csirkegyár menedzserei mindent elkövetnek majd azért, hogy minél többen, minél több időt kívánjunk otthonunkban eltölteni.

Amikor majd környezetünk teljesen szervezett lesz, nemigen akad olyasmi, ami otthonunkban elérhetetlen lenne. Sokan közülünk nem akarjuk majd a Wembley-stadionban vagy Twickenhamben végignézni a meccset, s többé nem óhajtunk köszálni még vidéki jellegűnek maradt helyeken. Miközben sokan és sokáig lemondunk minderről, lehetőségessé, kellemessé, sőt, a társadalom szempontjából kívánatosá válik, hogy egynéhányan azért ilyesmiket is műveljenek. Majd a kivételezettek úsznak és hegyet másznak helyettünk, s benépesítik a Wembley-stadiont, hogy kellő zajt csapjanak, s zaj-aláfestéssel élénkítsék a televízió-adást, amelyet mi kényelmes karosszékünkben élvezünk.

Rájöttünk arra, hogy amikor igen sok ember egyszerre akar tenni valamit, senki sem élvezheti teljes mértékben ama valami minden örömét. Sokan le is mondtak már a vasárnapi tengerparti fürdésről azok miatt a közlekedési dugók miatt, amelyeket azok okoznak, akik szintén a tengerparton akartak fürdeni vasárnap. Az Alpokban a könnyen megközelíthető és éppen ezért népszerű hegyek előtt sorba állnak a jövőendő alpinistái. Az egykor oly nagy élvezettel járó gépkocsivezetés fárasztó teherre vált, s további korlátozásával számolhatunk. A következő tíz esztendőn belül ez vár a vitorlázásra is. Hajózási útvonalakat állapítanak majd meg az angol vizeken, s nemsokára közlekedési dugókban várakoznak a jachtok. Amikor már ez is bekövetkezik, a jól bedresszírozott csirkegyár-ember tudni fogja, mi a teendője: abbagyja a vitorlázást, s hazamegy vitorlázást nézni a képernyőn.

Az embereket nehéz erőszakkal rávenni valamire. De annál könnyebb meggyőzni és menedzselni őket. Megfelelően bedresszírozott alattvalókat rá lehet venni arra, hogy otthon üljenek. Kivétel: a munkába indulás, s amikor a helyi elosztó központhoz mennek a fogyasztási javakért.

A gazdaságtervezés és a hirdetési kampány teljes súlyával azt célozza, hogy rábírja a családokat: otthon ülve fogyasszák a javakat, az előrecsomagolt élelmiszereket, otthon vegyék igénybe a szolgáltatásokat: csak a lakásukhoz legközelebb eső üzletkebe menjenek vásárolni, s egyáltalán csak akkor mozduljanak ki otthonukból, ha csoportos szórakozásokban vagy csoportos utazásokban vesznek részt. A folyamat még nem bontakozott ki teljességében, s ellenállásba is ütközik, akárcsak annak idején a gépesített gazdálkodás bevezetése. Am az „üj otthon és fogyassz!“ irányzat már nagy eredményekkel büszkélkedhet. Az átlag-angol átlag-esténként már otthon csücsül, családjával és a hozzá tartozó papagájjal tévézik átlag négy órát naponta. A csirkegyár-ember menedzsereinek szempontjából ez már biztató kezdetnek mondható. Az átlag-ember még munkába jár ugyan, de egyebekben már kevesebb hajlandóságot mutat arra, hogy felebarátaival összejöjjön, mint egy évszázaddal ezelőtt. Sőt, már a munkahelyen is az irányzat nem a nagy csoportosulásoknak kedvez, mint a kezdeti gyárakban, már nem dolgoznak ezrével egy-egy üzemrészben: az automatizált ipar egy részlegben csak maroknyi dolgozót foglalkoztat.

A sport-rendezvények látogatottsága csökkenőben, csak a nagy, televízió is közvetített versenyek jelentenek kivételt; a szuper-mozikat lebontják. Az emberek még eljárnak bevásárolni, de a nagy városi áruházak sok emeletükkel már elavultaknak tűnnek. Vevőkörüket mindinkább elszípkázzák az elővárosok kisebb üzleti központjai és a levélben feladott rendelések. Az írásbeli megrendelések teljesítésére szakosodott üzletek katalógusai alapján egy család kiválaszthatja egész ruházatát, s legtöbb igényét kielégítheti anélkül, hogy a nappaliból kitenne a lábát. Legfeljebb bélyegért és pénzesutalványért kell kimennie a lakásból. A népszerű

kártyajátékok mellett a futball-totózás a nemzet legkedveltebb játéka, ezt pedig le lehet bonyolítani a szomszédos sportfogadási irodában. Azokat a háziasszonyokat, akiknek se kedvük, se idejük vásárolni menni, mozgó élelmiszerüzletek látják el áruval. Mind több szolgáltatást hirdetnek mint olyat, amely „otthona meghittségében és kényelmében is igénybe vehető“. Ne tedd ki a lábad otthonról — könyörögnek a hirdetőik. Úlj otthon és fogyassz!

Jellemző vonása ennek az irányzatnak az otthoni barkácsolás mozgalma, korunk egyik gyorsan növekvő iparága. A barkácsolással az ember vonzóbbá teheti otthonát, otthonülésre még alkalmasabbá válik, még inkább csökkenteni lehet a távozás kísértését. A barkácsolás otthon tartja az embert, amikor egyébként talán társas együttlétre támadna kedve, hozzászoktatja ahhoz, hogy otthon elégítse ki szunynyadó mesterségbeli hajlamait.

Az angol polgár otthona többé nem az ő vára, hanem központi fűtéses, tiszta, világos kalitkája és egyben kifutója. A nagy képernyőjű tévé helyettesíti a zsúfolt mozit, az utcai italkimérésből vásárolt üveg sör a kocsmát, a televízióban rendezett viták a kocsmai beszélgetéseket. A lakás rendezése és díszítése a nemzet legfontosabb foglalatosságává vált, miközben a közérdekű építkezés bosszantó fantáziátlan-ságba süllyedt.

Lakásaink otthonülésre csábítanak, elkülönülésre. A magas emeleteken fekvő lakások nem kedveznek a szomszédolásnak. A tizedik emeleti lakás ablaka előtt soha senki sem halad el. Túlságosan távol vagyunk az élettől ahhoz, hogy jókedvűen köszöngessünk, hogy jövő-menő szomszédaink megfigyelésével pletykaanyagot gyűjtünk. Ezek mellett a lakások mellett nincsenek kiskerítések, amelyeken át szót váltunk; a házak előcsarnokai ridegek, nincs kedve az embernek ott lézengeni.

A külvilággal való folyamatos érintkezés fenntartása szempontjából még lehangolóbbak az olcsó lakótelepek, amelyek sok mérföldre terjedő körzetekben terülnek el a külvárosokban. Ahhoz, hogy az ember bejusson a városba, hosszú utat kell megtennie esőben, esetleg várni kell egy bizonytalanul közlekedő buszra, vagy be kell autózni, s aztán kiharcolni egy parkolóhelyet. Kevésbé biztató perspektíva. Egy kis veteményeskertben kielégíthető a friss levegő, a testmozgás, a természetel való kapcsolat utáni vágy.

Természetesen az emberekre méretezett csirkegyárak menedzsereinek fel kell mérniük, hogy feladataik mind nehezebbek. Miközben az állatvilág szükségleteit még nem mindenben sikerült tökéletesen felmérni, az emberek — ez köztudomású — időnként egy kis változatosságot is megkívánnak. Éppen ezért az autók amolyan mozgó otthonná alakulnak, s a bezsúfolódot családokat az aszfalt szállító szalagján időnként leröpítik a tengerpartra. Évenként egyszer a sheffieldi, liverpooli és londoni fogyasztókat kiemelik a csirkegyárak rekeszeiből, repülőbe pakolják, s gyorsan átszállítják őket a Földközi-tenger partján fekvő vasbeton ketrecekbe, ahol egykor béke és szépség honolt, ám manapság az iparosodott Európa ember-kifutóinak amolyan toldalékai.

Az emberekre méretezett csirkegyárak kialakulásához vezető folyamat egyik fontos eleme a kényelemre törekvés. Miként a csirkegyár igazgatója azon igyekszik, hogy a nemzet villansütői méreteinek pontosan megfelelő méretű és súlyú csirkéket gyártson, ugyanúgy társadalmunkban is érvényesül a törekvés a standard család kitermelésére, amely méreteiben és egyebekben megfeleljen a hozzáférhető háztartási berendezéseknek. A standard család összetétele a következő: apa, anya, egy fiú és egy leánv. Mindannyiuknak átlag konfekció-méretűeknek kell lenniük;

és a gyermekek legyenek elég értelmesek ahhoz, hogy taníttatni lehessen őket, de ne legyenek kiemelkedően okosak. A betegséget rossz szemmel nézik, az öregség még megoldatlan, idegesítő probléma, lakás vagy munka nélkül maradni, vagy az előre gyártott társadalom szempontjából nem kívánatos vérmérsékletűnek lenni — majdnem bűnnek tekintett szegény.

*

Az elérhető áru lakásokat, a házakat, a gépkocsikat négytagú családokra tervezik, s így mind több házaspár két gyermekre korlátozza magát, noha vannak rebellisek, akik négyig meg sem állnak. Még tíz-tizenkét modelltől válogathatunk, ha családi kocsit óhajtunk vásárolni (igaz, tulajdonképpen majdnem egyformák, teljesítményük is nagyjából azonos), de sokkal nehezebb nagyobb család számára való modellt kapni. Tucatnyi ing-modelltől válogathatunk a Marks- és Spencer-áruházban, de csak akkor, ha nyakbőségünk nem haladja meg a 40-est. Valószínűleg már bedresszírozottságunk következménye, hogy mostanában megfelelő nyakvastagságú generációt nemzünk.

Az ember-csirkegyárakban az unalom veszélye fenyeget. Unalom, ami neutrotizál, még ha a lakásviszonyok jobbak is. Napjaink büneseteinek jelentős hányadát máris olyanok követik el, akik viszonylag korszerű környezetben, nem slumokban élnek. Sok fiatalkorú bűnöző tettét annak tulajdonítják, hogy menekülni próbáltak a nappaliból, ahol a papa és a mama mindig csak tévézik. Rádöbbennek, hogy a csirkegyár-élet jóformán gyakorlatilag lehetetlenné teszi, hogy a fiatalok esténként kiszabaduljanak otthonról.

A nagyüzemi mezőgazdaság tapasztalatainak fényében úgy tűnik, hogy e problémák megoldási módozatainak egyike: nagyobb teret biztosítani a lakóknak. Igaz, volna egy másik megoldás is: nyugtató félhomályban tartani őket, de ezt a módozatot emberek esetében hivatalosan még nem hirdették meg. Am sok család már önként alávettette magát — az esti órákban, amikor be van kapcsolva a tévé, aminek rendszerint említésre méltó nyugtató hatása van.

Pauline Ellison rajza

Számíthatunk a nyugtató szerek s mindenféle kedélyt befolyásoló drogok fogyasztásának nagy arányú növekedésére. A csirkegyárak szárnyas lakóit s általában a mesterségesen tenyésztett állatokat már jelenleg is kábítószerrel etetik, tudományos, hizásukat előmozdítani hivatott étrendjükben. Bizonyos térségekben a csirkegyár-emberek is kapnak már fluort ivóvizükben, nem is szólva arról a rengeteg vegyi anyagról, ami ételükbe keveredik. A régi babona, miszerint a hadseregben brómot adagolnak a katonák ételébe, hogy fölös szexuális energiáik szunnyadjanak, polgárjogot nyer, ha majd tökéletesednek a csirkegyár-technikák. E technikák, valamint az elégedettséggel járó engedékenységet megkövetelő társadalmi nyomás következtében haladás mutatkozik a bűnözés leküzdése felé. Másrészt viszont az engedékenység hajszolása — visszahatásképpen — a bűnözők egy új kategóriáját alakíthatja ki: ezek a bűnözők már nem a bomlásnak indult otthonok termékei lesznek, hanem olyan nyugtalan személyek, akik nem akarnak beilleszkedni ama bizonyos nyugalmas otthonokba.

*

Az emberekre méretezett csirkegyár alapvetően abban különbözik az eredeti csirkegyáraktól, hogy az emberi társadalomban a munkamegosztás a gyáros és a termék között nem teljes mértékben eleve elrendelt, és nem megváltoztathatatlan. A menedzserek, a technikusok, a mezőgazdasági munkások, a földesurak, s akik elég gazdagok a választáshoz, kisebb-nagyobb mértékben csak reprodukálják a maguk önálló fajtáját. De minden elszánt és ügyes csirkeház-gyermek kiverekedheti a maga helyét a csirkeházban, s legalább a laboratóriumba bejuthat. Menedzser is lehet belőle, bejuthat a szórakoztató iparba, üzletemberré léphet elő, s ez már átvezeti őt a másik, a napos oldalra (de nem minden esetben: sok menedzser, művész és üzletember tulajdonképpen szintén bennlakó a csirkegyárban; a csirkegyár-mentalitás csak részben magatartás kérdése; a funkciótól is függ). Ha valaki átjut a napos oldalra, elnézik egyéni ízlését, különködését, sőt, tápot adnak ilyen irányú hajlamainak. Am az excentrikus alkat szabadsága és boldogsága mindinkább a menedzser ama képességétől függ, hogy a csirkegyári népséget meglegedettségben, engedékeny állapotban, többnyire otthonában tartsa.

A társadalom e csirkegyárosodása talán soha nem lesz teljes. Az irányzat talán még meg is fordítható, s a már kialakult csirkegyár-rendszer megdönthető, miként más társadalmi rendszereket is sikerült már megdönteni. Esetleg egy atom-holokausztum (égő áldozat) során egyszerűen eltörlődik a Föld színéről. De jelenleg a csirkegyár-irányban haladunk. Egy ilyen társadalom körvonalai egyre kivehetőbben kirajzolódnak. Ha meg akarjuk változtatni az irányzatot, vagy ki akarunk törni egy más irányba, most kell riasztani, és átvenni az ellenőrzést.

PATRICK GOLDRING

Tanügyi robbanás

„Képzelnék el egy gépet — írja Daniel Bernet a párizsi *Arts et Loisirs* című hetilapban —, amely nemcsak a legváltozatosabb témakörből tud kérdéseket felelteni, hanem pontos választ is ad rájuk; amely kalauzolja kezelőjét a megoldás felé, s amennyiben a kezelő tévovázik, vagy téved, új meg új adalékok szolgáltatásával a helyes útra tereli. Ez a gép nem fantasztikus regények találmánya. Hasonló szerkezetek már napjainkban is működnek az Egyesült Államokban és a Szovjetunióban, Nagy-Britanniában és Franciaországban. A tanítógép megszületett. Útjára indult a 2000-ik év pedagógiája.“

Az oktatásban végbemenő forradalmat jól jellemzi ez a kiragadott idézet, és indokolja, miért bukkan fel manapság lépten-nyomon egy új fogalom: a *tanügyi robbanás*. S arra is fényt derít, hogy az oktatási lehetőségek legyezője — túl a sajtó, rádió és televízió egyébként még felmérhetetlen jelentőségű hozzájárulásán — olyan mértékben szétnyílt, ahogy még az emberiség történelme során soha.

Mert mialatt a legfejlettebb ipari országok oktatási szakemberei az új módszerek előnyeiben tanakodnak, azon, hogy hány év az optimális tankötelezettség, milyen oktatási célok szolgálatába kell állítani az iskolareformokat, a nemrég függetlenült, évszázados elmaradással küzdő afrikai és ázsiai országok még mindig azért hoznak olykor népgazdaság-roskasztó áldozatokat, hogy az általános, ingyenes tankötelezettség előfeltételeit megteremtsék.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1948. december 10-i közgyűlése határozattá emelt egy javaslatot, mely szerint a tanulás hozzátartozik az alapvető emberi jogokhoz, s az elemi ismeretek oktatása ingyenes. Sajnos azonban, szándék és valóság, mint annyi esetben, ezúttal sem azonos. Mert noha az utolsó évtizedben nem egy káprázató eredmény született — Nigériában például 1950 és 1962 között megháromszorozódott, Indiában pedig 15 év alatt 19 milliőről 50 millióra emelkedett az alsófokú tanulók száma —, a fejlődő országok többsége csak tavaly jutott el odáig, hogy meghirdesse: 1975 és 1980 között bevezeti az általános négyosztályos tankötelezettséget.

Tíz-tizenöt év, amíg százmilliók a legegyszerűbb ismeretek birtokába juthatnak, s körülbelül ugyanennyi idő, amíg a módos országok gyermekei a pedagógia legújabb vívmányait élvezhetik. Nem lesz-e hovatovább áthidalhatatlan a már amúgyis mély szakadék?

„Az oktatás ma tömegkövetelmény — írja Philip Coombs, a Nemzetközi Oktatás-tervezési Intézet igazgatója a *Chronique de l'Unesco*-ban. — Az alsóbb néposztályok egyre türelmetlenebbül követelik jogukat a tanuláshoz, mert úgy vélik, csak így javíthatnak gyermekeik helyzetén, s csak így biztosíthatják országukban a szabadságot és a demokráciát.“

A társadalmi igények és a kormányzati törekvések — ha az ütem megítélésében el is térnek egymástól — napjainkban sok esetben szerencsésen találkoznak. Ötven éve — az első világháború után — a gazdasági válság szorította rá a fejlett kapitalista országokat, hogy újra átgondolják az iskoláztatás kérdéseit: meg kellett hosszabbítaniuk a tankötelezettséget azért is, hogy a munkanélküliség ter-

jedése elé gátat emeljenek. Ma — mind a fejlett, mind a fejlődő országokban — más irányból hat a kényszer. A technika forradalma, az automatika térhódítása és az éles nemzetközi verseny nemcsak kötelezővé, hanem halaszthatatlanná is teszi a tanügyi felzárkózást.

Halaszthatatlanná? Hiába az óhaj, de még a követelmény is, az időt átugrani nem lehet. Az arab félszigeten tízezrek térnek át a nomád életről a modern munkás életformára, miután felszippantja őket a petróleumipar. Az új afrikai államokban, ahol az altalaji kincsek hiányzása végett egyre-másra bányák nyílnak, a dzsungelből kerülnek tegnap még varázslók hatalma alatt senyvedő családok gyökeresen más életkörülmények közé. Hogyan folyják iskoláztatásuk s gyermekeik nevelése? S hogyan azoké, akik nem telepsznek be a városokba? Honnan teremtsék elő az anyagi javakban amúgy is szűkölködő államok az általános, ingyenes oktatáshoz nélkülözhetetlen kádereket, épületeket, felszereléseket? „Önök ezt nem érthetik meg, uraim! — kiáltott fel egy nemrég Genfben megrendezett nemzetközi tanügyi konferencián Matta Akrawi, az egyik fiatal afrikai ország küldötte. — Valahányszor ellenőrzés közben táblát találok egy iskolában, azt gondolom: no lám, ez jól fel van szerelve.“

S mit szóljon az ember ahhoz a szívfacsaró felhíváshoz, amely ugyancsak a *Chronique de l'Unescó*-ban jelent meg, s arra kérte a világ jóindulatú embereit és szervezeteit, adakozzanak székeket, szekrényeket, térképeket és földgömböket a bászútóföldi, gaboni, felső-voltaí, tanganyikai és togói iskolák számára!

„A finanszírozás kérdése — írja Georges Ballandier, a Sorbonne professzora — választás elé állítja a hatóságokat. Milyen társadalmi csoportok, osztályok fedezték az iskolák létesítéséhez szükséges anyagi kiadásokat? A választás politikai. A nagybirtokosok, a kereskedők, a nagygazdák vagy a tehetősebb hivatalnokok érdekeit kell-e feláldozni? Mié az elsőbbség? A nemzeti hadseregé? Az egyetemé? Az úthálózaté? Valamely ipari komplexumé? Választani kell, s tudni, melyik befektetés előnyösebb az ország gazdasági és társadalmi fejlődése szempontjából.“

Ez hát az egyik véglet. A szegény népek gondja. De a közbülső grádusokon is milyen más, számunkra már-már távoli problémák jelentkeznek! W. S. Gray amerikai szociológus szerint a Fülöp-szigetiek többsége néhány esztendő alatt teljesen elfelejti a kötelező három év tananyagát; Brazília egyes vidékein az ötosztályos iskola utolsó évét az eredetileg beiratkozottak nem egészen egy százaléka végzi el; Ceylonban a tankötelezettség öt éves korban kezdődik és 11 éves korban ér véget.

Laurenço Filho, a braziliai egyetem professzorának tanulmánya szerint még az afrikai és ázsiai országoknál előnyösebb helyzetben lévő Dél-Amerikában is csupán tizenöt államban hat év az általános tankötelezettség, Kolumbiában, a Dominikai Köztársaságban és Peruban csak öt, Paraguay-ban pedig csak négy.

Négy, öt, hat esztendő alatt elsajátítani a modern civilizáció alapfokú ismereteit? A válasz csakis nemleges lehet. Annál inkább, mivel napjainkban — noha általános oktatási sémák nincsenek — egyre fokozottabban előtérbe kerül a *hogyan* kérdése.

Az alapfokú iskolai tantervek ugyanis egy nemzet egész fejlődésének irányát és tendenciáit jellemzik.

Igy, az iparosodott országokban a cél: előkészíteni a gyerekeket arra, hogy képességeik a leghatékonyabban bontakozzanak ki. Új meg új tantárgyak beállításával? Az óraszám növelésével? A holt anyag felhalmozása elavult módszer. Az iskola — szükségképpen — mindig valamelyest megkésve követi az életet, ám ugyanakkor nemcsak a jelenre, hanem a jövőre is felkészít. A helyzet tehát meglehetősen paradox. Aki nemrég megtanult egy szakmát, egész életén át biztonságban érezhette

magát. Napjainkban azonban a mérnökök és szakmunkások, parasztok és értelmiségiek százmillióinak elsősorban azt kell megtanulniok, hogyan *alkalmazkodhatnak* az új meg új követelményekhez.

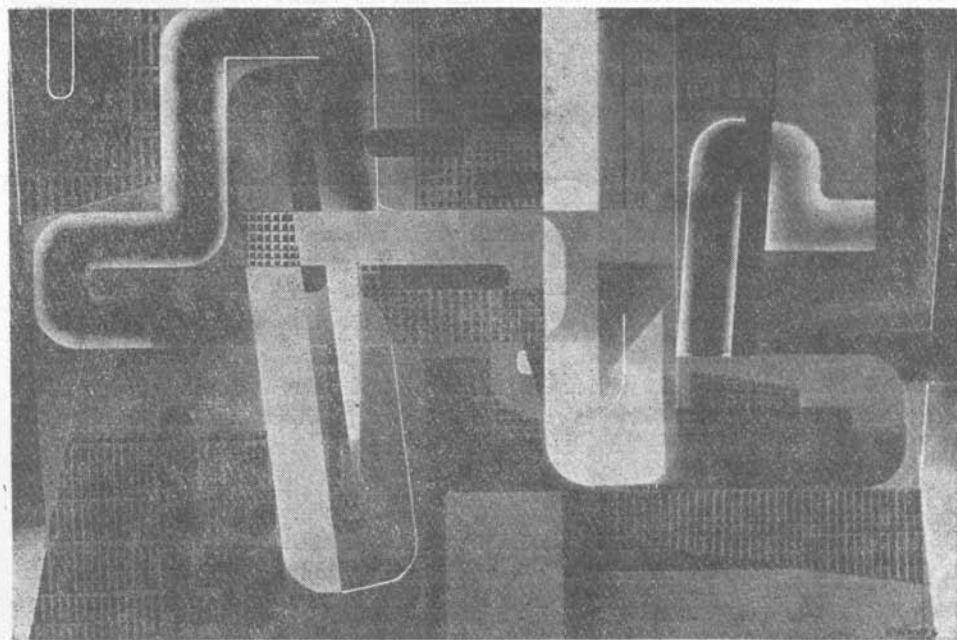
Dinamikus módszerekre van tehát szükség, arra, hogy a gyermek fogékony-ságát a maximumig fejlesszük, s kialakítsuk önálló gondolkodási képességét. Hogy szélesre tárjuk szellemét, felkeltsük intellektuális kíváncsiságát, a válaszadás hajlámát. A felelősség- és kötelességérzetet. A személyiség kivirágzásának feltételeit.

E vonzás és kényszer a mindenütt tapasztalható iskolareformok előidézője. A világ valamennyi alapfokú iskolájában „kísérleti“ tantárgyakat vezetnek be. Ausztráliában és Kanadában az egészségtant; Salvadorban a mezőgazdasági ismereteket; Burmában, Csehszlovákiában, Svájcban, Svédországban a politechnikát. S ezzel magyarázható, hogy szerte a földön — bizonyos határok között — növekszik a kötelező órák száma. S ezért támaszt mindenfelé egyre magasabb követelményeket az általános iskola — Finnországban, Ausztráliában, Nagy-Britanniában, az NSZK-ban, Svájcban és a Szovjetunióban, akárcsak újabban Romániában már 9—10 év a tan-kötelezettség.

Szélsőséges esetekről számoltunk be? Szándékosan éleztük ki az ellentéteket? „Mialatt számos országban a programozott oktatás bevezetésén munkálkodnak — írja René Maheu, az Unesco főigazgatója — a dél-amerikai, afrikai és ázsiai tan-köteles gyermekek 47 százaléka egyáltalán nem jár iskolába.“

A valóság, mint annyiszor, ezúttal is nyersebben fogalmaz, mint a jámbor kívánság. Az elmaradásról is, a nemzetközi versenyről is.

Gera György

Kazinczy Gábor: Hörömmű (tempera)